

Ádám Péter

„Én, François Villon...”

VALÓSÁG ÉS FIKCIÓ VILLON KÖLTÉSZETÉBEN

Amióta a francia romantika újra felfedezte, Villonnak változatlanul erős a varázsa. Ez a varázs sokat köszönhet az életműben megszólaló lírikus és drámai Ének, amely – azzal, hogy saját kudarcairól, gondjairól, fájdalmairól, szerelmi csalódásairól beszél – olyan hitelesnek látszik, hogy Villont még a XXI. századi olvasó is méltán érzi közel magához. Pedig a XV. századi költő korántsem elszigetelt irodalmi jelenség, csak folytatója annak a XIII. századtól kiteljesedő Én-költészetnek, amelyet a *Rózsa-regényt* jegyző Guillaume de Lorristól Charles d’Orléans-ig olyan költők képviselnek, mint Alain Chartier vagy Eustache Deschamps. De ha Villon követésre méltó mintát látott is ezekben a költőkben, ez mit sem változtat azon, hogy az Én sehol máshol nem szólal meg olyan drámai intenzitással, olyan kitarulkozó őszinteséggel, de olyan érzelmi nyomatékkal sem, mint az ő költészetében.

Ez a kitarulkozó őszinteség jó ideig az irodalomtörténeszeket is félrevezette, akik Villon esetében szoros kapcsolatot tételeztek fel az életmű meg a költői Én között. Nem csoda, hogy a XIX. század végén és a XX. század elején annyi energiával próbálták feltárni a költő életét. Ami korántsem volt könnyű vállalkozás, tekintettel arra, hogy még a legkritikusabb Villon-életrajz is csak hipotézisek láncolata. Ráadásul, míg a középkor nem egy költőjének a nevét se tudjuk, Villont a dokumentumok három néven is emlegetik [míg az egyetemi dokumentumokban François de Moncorbier-ként, a periratokban és jegyzőkönyvekben nemegyszer François des Loges néven szerepel]. A kutatók két kútfőből próbálták rekonstruálni a költő életét: az életműből meg a levéltári dokumentumokból. De míg az első esetben egyáltalán nem biztos, hogy a műből kihámozható életrajzi adatok többsége csakugyan a költő életére utal, abban sem lehetünk teljesen bizonyosak, hogy a feltárt periratok ugyanarra a személyre vonatkoznak. Probléma az is, hogy nehezen lehet elválasztani a történelmi valóságot a vele összefonódó legendáktól.

Tovább nehezíti az életmű irodalomtörténeti kútfőként való felhasználását az állandó kétértelműség, a sok szójáték, a mindkét *Testamentumot* belengő irónia meg a gyakori antifrázis. Vajon a költő mindenkit személyesen ismert, akire hagyott valamit? Amit anyjáról ír, az feltehetően hiteles, de amit a nevelőapjáról...!? Mert az sem teljesen kizárt, hogy a hálás szavak fordítva értendők, és ahogyan Jean-Claude Mühlethaler is feltételezi, nem *laudatio*val, hanem – épp ellenkezőleg – *vituperatio*val van dolgunk, vagyis Guillaume de Villon a Saint-Benoît-le-Bétourné templom káplánja és a gyermek költő gyámja valójában visszaélt pártfogoltja védtelenségével... [Újabbán a költő feltételezett homoszexualitását is ezzel a szintén feltételezett gyermekkori traumával hozzák kapcsolatba.] Jellemző, hogy még a Meung-sur-Loire-i börtön kapcsán is vannak kérdőjelek [ennek emlegetésével kezdődik a *Nagy Testamentum*], a börtönbüntetésnek ugyanis egyetlen korabeli dokumentumban sincs nyoma.

Ugyanilyen nehéz megmondani, mennyi az igazság az életműben említett csatlódásokban, szerelmi élményekben. A korabeli Párizs ugyanis – a XV. század derekán

vagyunk! – a nőtlen férfiak és hajadon nők társadalma. A házasság ugyanis, amit csak a tehetősek engedhettek meg maguknak, nyílegyenes út az eladósodáshoz. A klerikus, ha nagyon akart, megházasodhatott, csak hogy ebben az esetben már nem számíthatott sem egyházi javadalmasra, sem az egyházi bíróság védelmére. A cölibátusnak tehát nagyon is megvoltak az előnyei. Ami annyit jelent, hogy testi szerelemre vágyó fiatal emberek – a pénzért vásárolható szerelmet nem számítva – legfeljebb azokat a bolti eladólányokat vagy a kocsmai felszolgálólányokat kaphatták meg, akik előnyös partira nem számíthattak. Villonnak is ilyen lányokkal lehettek kalandjai. Az akkori Párizs a futó szerelmek, rövidéletű kapcsolatok, röpké álmok világa, a költő érzelmi csalódásait is eszerint kell értelmeznünk. Ami annyit jelent, hogy a *Nagy Testamentum* „Vastag Margója” csak szexuális fantázia!

És mégis, az a tény, hogy érdekel minket, hogy fontos nekünk ez a rendkívül gazdag életmű, nyilván szorosan összefügg az olvasó bizonytalanságával, vagyis azzal, hogy az olvasó sohase tudhatja, miről van szó, fikcióról, vagy életrajzi tényről. Igaz, a költői Én viszonylag sok információt ad önmagáról, és emellett egy sor valóságosan létező kortárs személy is feltűnik az életműben (hogy dátumokról, korabeli eseményekre való célzásokról és történeti személyiségek említéséről már ne is beszéljek). Nem csoda, hogy az olvasó olyan érzéki csalódásnak esik áldozatul, amelynek következtében a sok információ és valóságos személy minden levéltári dokumentumnál hihetőbben tünteti fel a *Nagy Testamentumot* egy rossz útra tévedő férfi hiteles és őszinte „vallomásának”, holott a mű, mindent összevéve, nem önletrajz, hanem fikció. Már maga az a tény is erre vall, hogy az Én sokszor kilép örökhatározó szerepéből, megsokszorozódik, párbeszédet folytat önmagával vagy másokkal, ha ugyan teljesen el nem tűnik, és másik Ént tol előtérbe, miként az öregsége miatt kesergő volt fegyverbolti eladólányét vagy az akasztófán lengő hulláét...

Mindebből az következik, hogy Villon esetében nem is annyira az életmű referenciális háttere, mint inkább költői-képzletbeli „valósága” az igazi probléma. Villonban az az izgalmas, hogy egy költő, akiről gyakorlatilag semmit sem tudunk, milyen költői-nyelvi eszközökkel tudott magának egy egész életutat létrehozni, ráadásul olyan életet, amely mégiscsak közel áll mindahhoz, amit a költő az életében átélt, látott, megtapasztalt. Más szóval az a probléma, hogy Villon miképpen teremt meg azt az ellenállhatatlan szuggesztívót, azt a meggyőző erőt, amely minden sorát áthatja. Hogy miképpen csalja lépre az olvasót, és hiteti el vele, hogy igazi életrajzról van szó. Mígnem az olvasó enged a kísértésnek, és a mű tényanyagából kiindulva saját használatra újra meg újra megalkot, elképzeli, kitalál egy olyan életet, amely lehetett volna akár a francia költőé is...

*

Az előttünk járó két-három nemzedék Villon-képét – legalábbis az életmű gerincét alkotó *Nagy Testamentum* tolmácsolását illetően – három költő-műfordító alakította ki: Mészöly Dezső, Szabó Lőrinc és Vas István. A három formahű – vagy legalábbis rím- és szótaghű – Villon-fordítás a rímkényszer miatt gyakran távolodik el az eredeti vers logikájától, a jelentés fontos elemeitől, és az értelmezési nehézségek miatt a fantáziált sorok sem mennek ritkaságszamba. Márpedig érdemes azon elgondolkodni,

mi is adhat többet Villonból, a szöveget híven követő rímtelen fordítás, amihez azért könnyű hozzáképzelné a formát, vagy az a formai hűségre törekvő fordítás, amely a kényszerek miatt csak elmosódva adhatja vissza a jelentésnek az eredetiben még világos körvonalait. Ezért merült fel bennem kísérletként az ötlet, hogy prózafordító létemre, visszafogottan és dísztelenül, csakis a szövegűsége törekedve fordítsam újra a francia költőt.

A fordítással semmiképpen se szeretnék vetélkedni a három költőével, akinek patinás munkája ma már klasszikusa a hazai fordításirodalomnak. Mindössze az a célom, hogy a lehető leghívebben tolmácsoljam a francia szöveget. A pontosság kedvéért még a jambikus lejtésről is lemondtam. A villoni oktávákat rímtelenül, nyolc és tizenkettő közt változó szótagszámú sorokban adom vissza. A fordítás a Jean-Claude Mühlerthaler által rekonstruált eredeti szöveget követi [Paris, Champion, coll. „Champion Classiques”, 2004]. Mindehhez hadd tegyem hozzá, aligha lett volna merszem ebbe a munkába belevágni Nádasdy Ádám Dante-fordítása és baráti biztatása nélkül. Emellett az is sokat nyomott a latban, hogy Villon műveit sok más nyelvre is rímtelen sorokban fordítják. Ma már Franciaországban is mellékelik a Villon-versekhez a szöveg modern francia fordítását [az itt közölt magyar tolmácsolás azonban nem mindig követi a francia kritikai kiadások értelmezését].

*

Végezetül a *Nagy Testamentum* [e lapszámban közölt] kilenc oktávjából háromhoz fűznék rövid kommentárt. A 24. oktávjában feltehetően a Navarrai kollégium kirablásáról van szó, illetve arról, hogy a költő arról biztosítja barátait, hogy nem „köpött”. [Mivel egyik cinkostársa, Guy Tabary kocsmai beszélgetésben kikotyogta, hogy részt vett a Navarrai kollégium kirablásában, 1458 júniusában letartóztatják, majd kínvallatásnak vetik alá, ekkor elárulja, hogy Villon is részt vett a bűncselekményben.] – A 25. oktáva 6. sora az értelmezési hagyomány szerint utalás a költő szerelmi vetélytársára, Ytier Merchant-ra, de az sem kizárt, hogy Villon nem Ytier Merchant-ra, hanem saját volt szeretőjére céloz; ebben az esetben Ytier Merchant nem 'degeszre tömi a hasát', hanem Villon volt szeretőjét 'tömi', azaz dugja a pincében. – A 28. oktávjában Villon Jób könyvére hivatkozik [Vulgáta, Jób könyve, 7:6. „Napjaim gyorsabban szaladnak, mint a takács vetélője, és remény nélkül eltűnnek.”], a bibliai képet azonban megváltoztatja. Ónáló nem az ide-oda cikázó vetélő jelképezi az élet gyors elmúlását, hanem a már kész vászonszövetből kiálló szálak perzselése, mintha a költő nem is a gyorsaságra, hanem az idő romboló munkájára helyezné a hangsúlyt. Az utolsó sorban csendül fel először a *Nagy Testamentum*-ban az elmúlás, illetve az *Ubi sunt qui ante nos fuerunt* [‘Hol vannak már, akik előttünk jártak...’] népszerű irodalmi témája.